

TÜRKİYE'DE LATİN HARFLERİ MESELESİ (1908-1928)

Arş.Gör. Selâmi KILIÇ*

a) II. Meşrutiyet Devri ve Sonrası Latin Harfleri Meselesi:

II. Meşrutiyet dönemi içinde, harflerimizin ıslahı yerine Latin harflerinin kabul edilmesini ve buna dayanan yeni bir Türk alfabesinin meydana getirilmesini savunan ve konu ile ilgili bir hayli cesaretli yazılar yazan Osmanlı aydınları mevcuttur. Bunlar içinde, Hüseyin Cahid (Yalçın), İçtihâd dergisi sahibi Dr. Abdullah Cevdet, gazeteci, yazar Celâl Nuri (İleri) ve İtikadât-ı Batılâya İlân-ı Harp adlı eserin yazarı Kılıçzâde Hakkı Bey gibi mütefekkirler, o döneme göre büyük bir medenî cesaret göstererek, bu konuda hayli ilginç yazılar kaleme almışlardır. İşte bu dört aydın yazardan biri olan Celâl Nuri, önce "Tarih-i İstikbâl" adlı kitabında (Cilt. II, H.1331/1912, "Mesâil-i Siyâsiye", sayfa 165-166) şunları yazmaktadır:

"Altaylar'a kadar gideceğimize, son derece züğürt olan Türk lisan ve edebiyatını biraz tasfiye ve i'lâ etsek büyük bir Türkçülük etmiş oluruz. Meselâ şu (Sâmî) ve ruh-ı lisanımıza uymayan harfleri terkedelim. Üniversal olan Latin harflerini alalım. Arap harfleri, Arap ve İbranî gibi elsine-i sâmiye içindir. Bu lisanlar riyâzî elsine olup, düsturlar, vezinler dahilinde cereyan eder. Her kelime tasrife tabidir. Halbuki Türkçemiz Arapçanın içinde garik olduğu halde mahiyet-i Turânîyesini kaybetmemiştir. Elsine-i sâmiyeden ziyâde Avrupa dillerine benzer.

"Bize hurûf-ı munfasılâ lâzımdır. Hurûf isi ihdâs olunamaz. Mevcutlar alınır. İslah-ı hurûf bile güç seydur. Acemler ancak bir kaç asırda hurûf-ı Arabiye'nin bazılarını üçer nokta ilâve edebilmişlerdir. Onun için, terakki etmek istiyorsak, ân-ı vâhid zayi etmeden Latin harflerini tedkik etmeliyiz. Bir harfi bırakıpta diğerini kabul

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

eden yalnız biz olmayacağız: Bu gibi milletlerin nasıl harflerini değiştirdiklerini (Mukadderât-ı Tarihiye) de zikrettim. Tebdil-i hurûf ile bizde yeni bir devir zihniyeti başlayacaktır. Biraz celâdet-i milliye gösterelim. Lisanda, edebiyatta, hurûfta, efkârda bir inkılâp yapalım. Teceddüd edelim.

“İşte asıl Türklüğü ben böyle anlarım ve milliyetperverlikte muvaffak olan diğer akvâm da ancak böyle yapmakla nâil-i emel olmuşlardır. Türkçülük Türklüğün teâlisidir, irticâat değil.”¹

Celâl Nuri, kısa bir süre sonra, “Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye” adlı eserinin “Edebiyat Meselesi” kısmında konuya daha geniş bir ölçüde değinmekte ve aşağıdaki düşüncelerine yer vermektedir:

“Kemâl-i telehhüfle söyleyeyim ki, ırkımız sâir hususâtta olduğu gibi lisanca da büyük bir feyz ve terakki ibrâz edememiştir. Halbuki gerek lisanımızın, gerek edebiyatımızın terakkisine şiddetle muhtacız. Bunları ilerletmedikçe millet ve devlet olmak itibâriyle aslâ bir hatve atamayız.

“Hurûfâtımız berbattır. Bu harflerle biz işimizi göremeyiz. Bunlar nâkâfidir. Harflerimizin noksanından, bir işe yaramadığından, gayr-ı ilmi bulunduğundan burada bahsetmiyeceğiz. Yalnız şurasını söyleyeceğiz ki, bu harfleri ve bunlarla yazılmış ibârâtı avâm suhûletle öğrenemiyor. Bunlar gayr-ı tabîî şeylerdir. Bu hal terakkiyatımıza mani’ oluyor. Ahalide tahsil ve tenevvür hâişini söndürüyor. Onun için hurûf-ı ıslah gibi boş, vâhî tedâbire müracaat edeceğimize bir saat evvel, kemâl-ı cesaretle Latin harflerini kabul etmeliyiz. Bunu yalnız biz kabul etmiş olmayacağız. Bundan evvel Romanyalılar da “Kiril” harflerle yazı yazarlardı; bilâhare Latin harflerini kabul ettiler, Almanlar yavaş yavaş “Gotik” harflerini bırakıp, Latin harflerini alıyorlar. Eski zamanda büyük Petro o vakit ki Moskof harflerini bırakıp, başka türlülerini kabul etmişti.

“Latin hurûfu hem pek tabîî, hem de Türkçe lisanının tahririne Arap harflerinden daha müsâidtir. Bu harflerin kabul edilmemesi için serd olunabilecek veya olunan itirâzât o kadar âdidir ki, münâkaşasına bile tenezzül etmeyiz. Bu hususta ciddi bir inkılâba kudret-yab olabilirsek, avâmımız suhûletle mevadd-ı âdiyeyi okuyup yaza-

¹ Celâl Nuri (İleri), Tarih-i İstikbâl, C.II, (Mesâil-i Siyâsiye), Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, H.1331/1912, s. 165-166.

bileceğinden milletin seviye-i fikriyesi, şüphesiz, bir kademe daha terfi' edecektir.

"Bundan sonra, şimdiki üslûb-ı beyânımızı, lisan-ı ahenkdarımızı, uzun müddetle yapılmış lisan-ı edebîmizi aslâ bozmamak şartıyla, Yurtçular gibi geriye gitmemek, Selânikçiler gibi reh-i nâref-teye sapmamak üzere bize bir avâm edebiyatı, bir halk edebiyatı lâzımdır. Ahaliyi okutmalyız.

"Lisanın suûbeti, edebiyatın nâtamam bulunması ehl-i vatani cahil bırakıyor; tekâmül hevesini müntefî ediyor. Ber-akis olarak kolay okunur, kolay yazılır bir lisan olur ve onun ilerlemiş, ciyâdet kesbetmiş bir edebiyatı bulunursa bittab' halk ona râğbet eder. Okur-yazarların adedi ziyâdeleşir ve okumak yazmak için, bugünkü gibi yıllar sarfedilmez. Serf terakkiye, cebr-i mâfata muhtaç isek, bu usûlü ihtiyar etmeliyiz.

"Maârif Nezaretine âcizâne bir teklifim var. Bu usûl tecrübeten bir sancakta, bir sene müddetle, tatbik edilsin eğer senenin nihayetinde ehl-i kurâ, avâm (ve hatta havâs) okuy-yazar olmaz, kolaylıkla tahsil çarelerini bulmaz ise usûl terk olunsun! ...

"Türkleri asyailikten çıkarıp tereddîden kurtarmak için efkâr-ı cedidenin, Garbın tarz-ı tefekkürünün iktibâsı taht-ı vücûbdadır. Onun için hükûmetin gayreti, muharrirlerin, ediplerin sa'y-ı ikdâmı ile Avrupa âsâr-ı muhallesinin ve alelumûm edebiyat-ı beşeriyeyi tezyin eden şaheserlerin lisanımıza nakli taht-ı vücûbdadır. Bütün bu defâin-i fikriye ve hezâin-i ilmiyenin Şarka nakli muktezîdir. Avrupalı gibi çalışabilmekliğimiz için hiç olmazsa onların bütün ârâ ve efkârına vukufumuz lâzımdır.

"Binaenaleyh ne yapılmak lâzımsa yapılmalı; bizde iyi işler, a'zâsı nâil-i maaş bir "akademi" halketmeli. Âsâr-ı mühimme tercüme ettirilmeli memlekette hayat-ı fikriyenin başlaması için hükûmet cânibinden mazhar-ı tahsîsât bir veya bir kaç mecmûa yaratılmalıdır.

"Hülâsa: Biz bu devre-i istihâlemizde edebiyat ve lisan meselesini en mühim mesâil-i içtimaîyemizden biri olmak üzere telâkkiye alışmalıyız. Ve âdeta donanma ve şimendüfer yapar gibi müessesât-ı lisaniye ve fikriye yapmalıyız."²

² Celâl Nuri (İleri), Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye, Yeni Osmanlı Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1331/1915, s. 182-188.

Latin harflerinin alınması taraftarı olan ve bu arzusunun gerçekleşmesi için çeşitli yazılar kaleme alan Abdullah Cevdet'te; Celâl Nuri'nin "Mukadderât-ı Tarihiye" sine yazmış olduğu, "(Mukadderât-ı Tarihiye) Kari'lerine" adlı takdim yazısında; Celâl Nuri'nin bu eserini dikkatlice okuduğunu ve dâhiyâne bir kitap olduğu, kanaatine vardığını yazmaktadır. Abdullah Cevdet genç yazarlarımızdan Celâl Nuri'nin kitabının "Edebiyat Meselesi" bölümünde, büyük bir medeni cesaret örneği göstererek; kullandığımız harflerin berbat olduğunu açıkça söylediğini belirttikten sonra, bu husustaki kendi görüşünü de bir cümle ile ifade etmektedir: "Harflerimiz berbattır. Bu harflerle, bu hariflerle hiçbir işimizi göremeyiz."³

Hüseyin Cahit (Yalçın) Tanin gazetesinde yayınladığı "Arnavut Hurûfâtı" başlıklı bir makalesinde (7 Kânunısani "Ocak" 1325/20 Kânunısani 1910) özetle şunları:

"Bugün kullanmakta olduğumuz harflerin, Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi olmadığını, Türklerin kendi yazılarını bırakıp bunlar sonradan kabul ettiğini, şimdiki (Arap harflerinin) Peygamber zamanında kullanılmadığını bu hale göre, Arnavutların ihtiyaçlarına elverişli harfleri kabul etmekte serbest bırakılması gerektiğini, Latin alfabesini kabul edecek olurlarsa bir-iki hafta gibi kısa bir zamanda okuma-yazma öğrenip bizi geride bırakacaklarını, onlara engel olmak şöyle dursun, imkânı varsa bizim de kabul etmemizin yerinde bir hareket olacağını..." söylüyor.

Hüseyin Cahit (Yalçın) yine Tanin gazetesinde (19 Kânunısani "Ocak" 1325/31 Kânunısani 1910) yayınladığı "Arnavut Hurûfâtı" başlıklı ikinci yazısında da ilk makalesinde ileri sürdüğü fikir ve mütâlaalar üzerine, bu konudaki fikirlerini beğenen ve eleştiren bazı okuyucularından telgraflar almış olduğunu belirttikten sonra eski düşüncelerini yeniliyor, Latin harflerinden yana görünmekle birlikte yalnız Arnavut alfabesi üzerinde duruyor.

Basın sütunlarında bu yazışmalar sürmekte iken, Arnavutçanın Latin harfleriyle yazılmasına "mesâğ-ı şer'i" olup olmadığı üzerinde Tiran Kasabası (Şimdi Arnavutluk'un Başkenti) ülema ve Müslümanları tarafından Bâb-ı Meşihat'a bir dilekçe ile başvurulmuş, bununla birlikte o gün Sinop Mebusu (Müftü) Hasan Fehmi Efendi tarafından da bu konuda Osmanlı Mebusan Meclisi başkanlığına bir önerge verilmiştir. Şeyhülislâmlıkça "Latin harflerinin kabulüne ve bunlarla

³ Celâl Nuri, *Tarih-i Tedeniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye*, s. 27-41.

İslâm mekteplerinde tedrisat yapılmasına da asla cevâz-ı şer'î" olmayacağı böylece Latin harflerinin kabulüne değil, Arap harflerinin kullanılmasında olan şekilden başka şekillerle yazılmasına dahi müsaade edilmemiştir⁴.

Kılıçzâde Hakkı Bey'de, "Akvemü's-Siyer Münâsebetiyle Yusuf Suad Efendiye Tahsisen Softa Efendilere Tamimen Son Cevap" risâlesinde Latin harfleri hakkındaki görüşlerini belirtirken, diyor ki:

"Latin hurûfâtı hurûf-ı munfasıladır; hurûf-ı munfasılânın kırâate suhûlet bahşolmaktaki mucizesini ancak softalar veyahut onlar gibi nâkıs ve karanlık düşünenler inkâr edebilir. Hurûf-ı munfasılânın fazileti teslim olunduktan sonra Latin hurûfâtını kabul etmek en doğru harekettir. Zira o hurûfâtın fevkinde kırâati teshîle kabiliyetli yeni hurûfât icâdı mümkün değildir. Latin hurûfâtı beşeriyet-i mütefekirenin asırlarca süren bir tecrübesi mahsulüdür."⁵

Kılıçzâde Hakkı ve Giritli Ahmet Sâki'nin çıkardığı Hürriyet-i Fikriyye⁶ dergisinde "Latin Harfleri" başlığı altında imzasız bir seri makale (20 Mart 1330, "1914" sayı: 7, 27 Mart 1330, sayı: 8; 3 Nisan 1330, sayı: 9; 17 Nisan 1330, sayı: 11; 24 Nisan 1330, sayı: 12) yayınlanmıştır. Bütünüyle Latin harflerinin mutlak şekilde kabulünü destekleyip öğütleyen bu yazılardan⁷ çok önemli ve gerçekten düşündürücü birkaç pasajı aşağıya alıyoruz:

"Bugünkü elifbamızın faide-i içtimaiyye noktasından iflâsı artık tahakkuk etmiştir. Harflerimizin ve binnetice imlâmımızın o bitmez, tükenmez güçlüklerini, kusurlarını en muhâfazakâr olanlar bile itirâf ediyorlar. Herkes ıslah, ta'dîl taraftarı. Bazı sâitlere ayrı şekiller tahsisıyla yalnız Türkçe kelimelerin imlâsında hürriyetperverlik göstermek fikrini güdenlerden tutunuz da olduğu gibi Latin alfabesinin

4 M. Şakir Ülkütaşır, Cumhuriyetin 50. Yılında Atatürk ve Harf Devrimi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1973, s. 31-32.

5 Kılıçzâde Hakkı, Son Cevap, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1331/1915, s. 50-51.

6 "Yepyeni ve hür fikirleri savunup tartışma konusu yapması dolayısıyla zaman zaman hükümetçe tatil edilmek felâketine uğrayan bu dergi, önce Hürriyet-i Fikriyye (sayı: 1-12); sonra Serbest Fikir, (s. 13-16); daha sonra da Uhuvvet-i Fikriyye (s. 17-25) adları altında yayınlanmıştır." (Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, s. 39).

7 Kılıçzâde Hakkı Bey, İçtihad dergisinde yayınlanan "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi" başlıklı makalesinde; sahibi olduğu "Hürriyet-i Fikriyye" dergisi ve bu dergide çıkan "Latin Harfleri" adlı beş makale hakkında; Kâzım Karabekir Paşa'nın İzmir İktisat Kongresindeki nutkunun kendisini hayrete düşürdüğünü ifade ettikten sonra şunları yazmaktadır: "Bu hayretten kurtulur kurtulmaz on sene evvel hâdis olan ve bir

iktibâsı icâb ettiğini bütün şiddetiyle müdâfaa edenlere kadar birçok kümelere tesâdüf edilir. Biz de teselsül edecek birkaç makalemizle de tertipli kadromuz dahilinde Latin harflerinin kabulü vücûdunu isbât ve dâiyesinde bulunuyoruz.”

Yazar bunu izleyen makalesinde de yine Latin alfabesinin kabulünü salık vererek şunları yazıyor: “. . . Mademki esaslı bir inkı-lâp yapılacaktır, gayr-ı mükemmel ve uydurma harflerle Araplıktan çıkmış bir elifba yerine her cihetçe mükemmel ve hususıyla el yazısında daima sadeliğini ve ittisâlini muhâfaza edebilen Latin harflerinin kabulü hem kestirme bir yol olur, hem de bunu takip edecek makalelerimde sırası geldikçe söyleyeceğim çeşitli faideleri temin eder.”

Yazar bu seri makalelerinin dördüncüsünde de (17 Nisan 1330) şöyle diyor: “Latin elifbasını dinî bir mânia olarak irâd edecekler âtîdeki fıkrayı ithâf ederim:

“Şeyhülislâm yahut Fetva Emini hazretlerinden şu sualime bir cevap almağı pek arzu ederdim: Fransızlar İslâmiyet’in esaslarını pek ma’kul bularak milletçe ihtidâ’ etmek istiyorlar! Acaba onları Müslüman addedebilmek için o pek zarif aillerinin Arap harfleriyle yazılması şart-ı esasî mi ittihâz edilecek? “Evet” cevabını beklemediğim halde alırsam kemâl-i cesaretle “Siz bu zihniyetle dünyayı Müslüman edemezsiniz” mukabelesinde bulunurum. Hayır “beis yok” cevabını alırsam: “Biz Türklerin de Latin harflerini kullanmamıza müsaade bahşeder bir fetva veriniz” ricasını serd edeceğim. Hayır, Fransızlar ne kadar az Arap iseler, biz de o kadar az Arabız.

“Hâsılı kelâm, Latin harfleri her şeye rağmen galebe edecekler⁸. Karşı karşıya gelen ve kabiliyet-i intişâriyeleri muhtelif iki içtimaî

haftalık mecmûanın ilgasını icâbettiren mümâsil bir vak’ayı hatırladım: Mes’uliyetim altında (Harfler) ve (Hürriyet-i Fikriyye) mecmûaları intişâr ediyordu: Mecmûalar hükümetin ma’nâlı ve manâsız emirleriyle birkaç def’a kapandı açıldı. Zâhir, mecmûanın eceli gelmiş olacak ki, Latin harflerinin dilimiz için çok faideli olacağından, kabul-ü lüzûmunu müdâfaa ediyorduk. Mustafa isminde bir genç mecmûada buna ait bir silsile-i makalât neşretmekteydi.” Kılıçzâde makalesinin devamında: Mecmûamızda Latin Harflerinin kabul edilmesini ileri sürerek, bu yolda savunmada bulunduğumuzdan, o zaman Dahiliye Nazırı olan Talat Paşa’nın kendisini çağırarak, bu yayınlarla softaları başıma üşüştürüyorsunuz dedikten sonra, bu yazılara devam edilmemesini emrettiğini, devam edilirse mecmûanın tatil değil ilga edileceğini söylemiş olduğunu belirtmektedir. (Kılıçzade Hakkı, “İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi”, *İctihâd*, No: 154, 1 Haziran 1923, s. 3178 ve *İctihâd*, No: 155, 1 Temmuz 1923, s. 3196).

⁸ “Bu galebeyi, zaferi de onbeş yıl sonra, eşsiz devrimci, büyük devlet adamı “Mus tafa Kemal Atatürk” sağlamıştır. Yazarın bu sezisi pek isâbetlidir.” (Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, s. 41).

müesseseden elbette en ziyâde taammüme kabiliyeti olan galebe eder, diğerlerini bel'eder. Buna muhalefet sun'idir. ârız'dır, muvakkattir."

Yazar, bu seri makalesinin sonuncusunda da (24 Nisan 1330/1914) şöyle demektedir: "Latin harflerinin esas itibâriyle taraftarı olanlardan bir kısmı, Kur'anın nasıl yazılacağı ve tedris edileceği meselesini gayr-ı kabil-i hal olmak üzere telâkki ederek tereddüde düşüyorlar. Halbuki metin bir inkılâp ve teceddüt yapmak fikrinde kat'iyet sahibi olanlar bu babda şekk ve tevehhüme duçar olamazlar, Kur'an meselesi elifba meselesiyle alâkadar değildir. Bugünkü yazımızı muhâfaza etsék bile terakki için yapmak zorunda bulunduğumuz "Maârif-i İptidaiye İnkılâbı" neticesinde Kur'an çocuk mekteplerinde yanlış olarak okutulmak şâibesinden tenzih edilecektir. Biz Latin harflerini kabul etmekle filhakika Arapça Kur'anı okuyamayacağız. Zira Arapçanın tahrir ve imlâsına müdâhale etmek selâhiyetine mâlik değiliz. Kendi dilimize aldığımız kelimeleri de istediğimiz gibi tasarruf ederiz. Onları Türkçeleştirebiliriz. Ama Arap lisanının yazısını düşünmek bize aıt değildir. Bunun içindir ki, Arap harflerini ayrı ayrı yazmak fikrini güdenler⁹ bu tarzı Arapçaya ve binaenaleyh Kur'an'a da teşmil selâhiyetini hâiz bulunamazlar."

Hürriyet-i Fikriyye dergisi bu yayınlardan dolayı hükümetçe takibe uğrayarak süresiz bir şekilde tatil edilmiş olduğundan yazıların da arkası kesilmiştir¹⁰.

Yazı (imlâ, harf) meselesi, Azerbaycan Hükûmeti'nin Latin esaslı bir yazıyı 22 Temmuz 1922 tarihinde kabul etmesi üzerine, bizde de yeniden canlanıp ön plâna geçti. 12 Eylül 1922 tarihinde, aralarında, Hüseyin Cahid (Yalçın) ile Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) nin de bulunduğu İstanbul gazetecileri (bu arada Vatan başyazarı Ahmet Emin -Yalman- ve Tasvir-i Efkâr başyazarı Ebüzziya Velid)

9 Kılıçzade Hakkı Bey "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi" ünvanlı makalesinde Arap harflerini ayrı ayrı yazmak arzusunda olanlar hakkında şunları yazıyor: "Sarıkaş kahramanı Enver yeni Harbiye Nazırı olmuş; bütün yeni muhâberâtin ayrı ayrı yani elifba harfleriyle yazılmasını emredecek kadar bir zevksizlik göstermişti. Hiç kimse itirâz edemedi, çünkü o herşeydi. Bunu tenkide sadece Kâzım Nâmi cesaret etti. Fakat derhal susturuldu ve harfler meselesini bir daha ağzına almağa tövbe etti. Yine o sırada meşhur Milaşlı Doktor, ihtirâ' ettiği o biçimsiz karıncaları andıran munfasıl harflerini neşr ve tamim için gayret sarfediyordu. Zevk-i milliyi okşamadığı için her ikisi de cenin-i sâkıt hükmünde kaldılar." (Kılıçzade Hakkı, "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", *İctihâd*, No: 154, 1 Haziran 1923, s. 3178).

10 Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, s. 39-41.

temsilcileri İzmir'e giderek Atatürk ile görüşmüş ve Hüseyin Cahid'in: "Niçin Latin yazısını almıyoruz" sorusuna Atatürk: "Zamanı daha gelmemiştir." karşılığını vermiş, bu konuda acele etmeden adım adım ilerleme, "yazı inkılabının zamanını bekleme" yolunu tutmuştur. Bununla beraber, bu yılın (1922) Ekim ayında Atatürk, Bursa öğretmenleriyle yaptığı bir görüşmede¹¹ Türkçeyi Arapça kalıplardan kurtarmak fikrini de savunmuştur¹².

b) İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi:

Millî Mücadele zaferle sona erdikten ve Ankara'da millî hükümet kurulduktan sonra, Cumhuriyetin ilânından birkaç ay önce Şubat 1923'te Kâzım Karabekir Paşa'nın başkanlığında İzmir'de toplanan "Millî İktisat Kongresi" bir kalkınma çabası ile, ekonomik ve sosyal birçok meselelerin konuşulmasına yol açmıştı. Bu sırada Latin harflerinin kabulü hakkında, kongrenin işçi delegelerinden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından bir önerge verilmiştir. Fakat kongre başkanının şiddetle karşı koyması ve bu meselenin bir iktisat kongresinde müzâkere edilemeyeceği gerekçesiyle önerge toplantıda okunmayarak reddedilmiştir.

Kongre başkanı Kâzım Karabekir Paşa, sonradan basına da demeç vererek, bu konu hakkındaki düşüncelerini kamuoyuna açıklamıştır. Şöyleki Vakit gazetesinin 5 Mart 1339/1923 tarihli sayısında: "Bu mesele maârife taalluk ettiği için bizim kongremizin iştiğal edeceği mesâilin haricindedir. Fakat çok zamandan beri bu mesele ortaya atılmaktadır. Bendeniz de bunun sonuna kadar uğraşacağım için müsaadenizle birkaç söz söyleyeyim" diyen Kâzım Karabekir Paşa'nın Vakit gazetesinde çıkan bu demecinden aşağıdaki satırları alıyoruz:

"Bu fikir bir zamanlar Avrupa'da hercü merci mucib oldu. Bu cereyan evvelâ orada başladı. Bizim İslâm hurûfâtımız kâfi değilmiş. Binaenaleyh Latin hurûfâtı isti'mâl edilmeliymiş. Orada bazı arkadaşlarımız bu fikrin mürevvici oldular. Fakat neticede bunun felâketli olduğunu anladılar ve pişman oldular. Bu fikrin müthiş bir felâket olduğunu Arnavut kavmi de pek geç olarak anladı. Maa-t-

¹¹ Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Ekim 1922 tarihinde Bursa öğretmenleriyle yaptığı bu görüşmesi için bkz: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 46-50.

¹² Ülku taşır, Atatürk ve Harf Devrimi, s. 42.

teessüf arzederim ki, Azerbaycanlı arkadaşlarımız da bu felâkete bugün düştü. Bu hususta, hususî olarak bizden de fikir soranlar oluyordu. Biz bunun vehâmetini ve bu harflerin değiştirilmesinin bugün küre-i arz üzerinde yaşayan 350 milyon İslâma ait olduğunu söyledikse de onlar anlaşılmaz bir şekl-i hurûf kabulü noktasına doğru yürüdüler.

“Arkadaşlar, bugün hangi ecnebi ile görüşseniz, ilk işi ve diyeceği söz: Türkçe gayet güzel bir lisanıdır, kolaydır, fakat harfleri fenâdır. Bunlar bütün ecnebilerin ağzında ve sizinle ilk görüşen bir ecnebinin size ilk telkin edeceği şeylerdir. Ve bu fikir ekseriyetle gayr-İslâm insanlardan ibâret olan birtakım tercümanlar vasıtasıyla her tarafta ve hasseten İstanbul'da ecnebilere telkin edilmektedir. Binaenaleyh bugün bir kuvvet vardır ki, bu kuvvet bütün cihana karşı bu propogandayı yapıyor: Türk yazısı güçtür okunamaz. Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk ihtilâli içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket herc ü merce girer. Herşeyden sarf-ı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, tarihlerimiz ve binlerce cilt âsârımız bu lisanla yazılmış iken, büsbütün başka bir şekilde olan bu harfleri kabul ettiğimiz gün en büyük bir felâkete uğramış oluruz. Derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah verilmiş olur. Bunlar âlem-i İslâma karşı diyeceklerdir ki: “Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır.” İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytanetkârâne fikir budur.

“Bizim hurûfâtımız okunmaz değil, belki hürûfâtımız dünyanın en güzel şeklidir. İkinci bir nokta daha var ki, bendeniz ecnebilerle iki sene Harb-ı Umûmîde beraber çalıştım, onlarla karşı karşıya aynı şeyi not ederek, ecnebiler bir sahife yazıncaya kadar ben on sahife yazar işimi bitirirdim. Almanca- Fransızca hurûfât hep böyledir ki, bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin hurûfu yoktur. Bugün Fransızca hurûf o kadar karışıktır ki bizim dilimizi kabil değil terennüm edemez. Bu mesele inceden inceye tedkik edilmiştir. Binaenaleyh istihâm ediyorum zararlı olan -ki zararını bilhassa İslâm kavimleri çekmiştir- bu gibi mesâili bırakalım, böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lâl ü ebkem olur ve bütün âlem-i İslâmı üzerimize hücum ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz. Gerçi bu teklif, hiç şüphe etmiyorum ki, samimiyet ve hüsn-i niyetle verilmiştir. Fakat başka taraflardan da pek kaba fikirler içimize zerkediliyor. Bunlardan kendimizi sıyânet edelim.”¹³

13 Vakit, 5 Mart 1339/1923, No: 1879.

Kâzım Karabekir Paşa'nın basında yer alan bu demecinden sonra "Alfabe ve imlâ" meselesi yeniden canlanmıştır. Latin harflerinin kabulünü istemeyenler bu demekten cesaret alarak yeniden yayına başladılar. Fakat bunlara karşı Latin harflerini savunanlar da mevcuttur. Nitekim Kılıçzade Hakkı Bey, *İctihâd* dergisinde, "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi" başlığı altında, birbirinin devamı olarak yayınladığı üç makale ile Paşa'ya cevap vermiştir.

Kılıçzade Hakkı Bey, Kâzım Karabekir Paşa'nın nutkundaki tek ve doğru sözün: "Bu meselenin bir iktisat kongresinde konuşulmıyacağına dair olanıdır" dedikten sonra, Paşa'nın kongre a'zâsı tarafından alkışlandığına şüphe olmayan nutkunu okuduğunu ve hayretler içinde kaldığını belirtmektedir¹⁴.

Yazar, ikinci yazısında da şunları yazmaktadır: "Ne gariptir ki yüksek bir tahsil görmüş çok zeki bir Kâzım Karabekir Paşa o kadar fecâyî-i tarihiye ve içtimâiyeden sonra, sırf ilmi bir mesele olan Latin harflerinin kabulü arzusunu takbîh ediyor; ve buna sebep olarak, hülâseten, âlem-i İslâm neder? diyor! Evet âlem-i İslâm neder; işte bir kâbus!

"Ben bu kâbusun ne kadar korkunç ve müessir olduğunu ve âlem-i İslâm'ın bizim için ne dediğini ve ne diyeceğini biliyorum. Biz bir istiklâl ve halâs harbi yaparken asırlarca imdatlarına koştuğumuz âlem-i İslâm'ın bize yardımlarının derecesini gördük.

"Bu tafsilâttan sonra kendilerine bir sual iradına müsaade buyurmalarını Karabekir Paşa Hazretlerinden rica ederim: Biz yalnız Müslüman mıyız; yoksa hem Türk hem Müslüman mıyız? Eğer yalnız Müslümansak bize Arap harfleri ve Arap dili lâzımdır. Ve ilim olarak Kur'ân yetişir. Bunun yanında milliyet ve kavmiyet kavgaları ve dâ'vâları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise herşeyden evvel dilimizden başlayacaktır....

"Paşa Hazretlerinin fikirlerinin doğru olmadığını söylemek benim için çok elim olmakla beraber üç ay zarfında bir Türk çocuğuna bugünkü harflerimizle gazete okutmak imkân haricindedir. Bunu hergün bizzat görüyorum. Keskin zekâlar mümkündür ki bir istisnâ teşkil etsinler; maahazâ o keskin zekâlî çocuklar bile Arabın lisanımıza kabul edilmiş müdgam kelimelerini zor öğrenirler. Yarım asır-

¹⁴ Kılıçzade Hakkı, "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", *İctihâd*, No: 154, 1 Haziran 1923, s. 3178.

lık bir ömürden sonra bile ilk gördüğümüz bir Arapça kelimeyi yanlış okumakta muhtarr kalıyoruz. Bu Arap harflerinin belâsı değil midir? Arapça kelimeleri değil müterâdif-ül lâfz Türkçe kelimeleri bile ayrı ayrı bellemedikçe ve karîne ile ma'nalarını bilmedikçe doğru dürüst okumamız ve hele çocukların okuyabilmeleri çok zordur. Hele coğrafya ve tarihe ait isimleri harflerimizle doğru yazmak ve doğru okumak bize hiçbir zaman nasip olmayacaktır.

“Herkesi korkutan ve softalara, avâma karşı büyük bir silah teşkil eden meseleye geliyorum: Kur’ân Latin harfleriyle yazılır mı?”

Kılıçzade Hakkı Bey, Bir Türk’ün Kur’ân’ı bir Arap gibi okumasının imkânsız olduğunu belirttikten ve Kur’ân’dan aldığı bir âyeti Latin harfleriyle yazdıktan sonra, bunu Latin harfleriyle şu şekilde yazmakta ne sakınca vardır? diye soruyor. Nihayet bu yazısını aşağıdaki cümlelerle bitiriyor:

“Lâkin şurasını kafaya yerleştirmek şecâatini edinebilmelidir: Arabi harflerden gayri harflerle Kur’ân’ı yazmak küfür değildir. Ve böyle yapan kâfir ve itâba lâyık olmaz. İşte meselenin ruhu buradadır.”¹⁵

Bizimkiler hâlâ: Aman din gidiyor; diye feryad etmekten geri durmuyorlar. Paşa Hazretleri de bu sebepten olsa gerek, harfler meselesinde bu kadar mutaassıp davranıyor diyen Kılıçzade, Kâzım Karabekir’in harfler konusunda yanlış düşüncelere sahip olduğunu söylerken, üçüncü ve son makalesinde Paşa’nın yanıldığı hususları şöyle dile getirmektedir:

“Evet ben bir Türk ve Müslüman olduğum halde işte itirâf ediyorum. Bugünkü kavâidle, bugünkü harflerle, bugünkü imlâsızlığıyla lisanımızı - bilhassa ecnebler için - taallüm etmek pek güçtür. Şimdi Azerbaycan Türklerinin Latin harflerini kabul etmiş olmalarından dolayı Paşa Hazretlerinin ne korkusunu ne takbîhini uygun bulmuyorum. Azeri Türkleri bu yüzden ne dinlerinden ne milliyetlerinden hiçbir şey kayıp etmeyecekler ve iktisaden olduğu gibi irfânen ve harsen yakın zamanda bizi geçeceklerdir. Bu husustaki pişvâhğı Azerilerden değil Anadolu’daki Türklerden bekledim... Ben Latin harflerinin değil, bilakis Arap harflerinin dilimizi en fenâ te-

¹⁵ Kılıçzade Hakkı, “İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi”, *İctihâd*, No: 155, 1 Temmuz 1923, s. 3197-3199.

rennüm ettiğine inanıyorum. İkincisi, Paşa Hazretleri değil ya, en mütehasıs bir çocuk hocası bile bugünkü harflerimizle en zeki bir Türk çocuğuna hatta altı ayda gazete okutamaz. Bunlar için Paşa Hazretleriyle bire mukabil on ile istedikleri yerlerde tecrübeler yapmağa kendilerini da'vet ederim. İyi bir insan, büyük bir kumandan olarak tanımış olduğum Karabekir Paşa Hazretlerinin bu nutuklarını diğerleri gibi alkışhyamadığımdan dolayı bana güvenmemelerini çok rica ederim ve bilvesile ihtirâmat-ı fâikemi hâk-pây-ı saadetlerine takdim ederim."¹⁶

Hüseyin Cahid (Yalçın) de Resimli gazetenin 22 Eylül 1923 tarihli nüshasında yayınlanan "Latin Harfleri" adlı makalesinde¹⁷ memleketimizde okuma-yazma bilenlerin sayısının azlığına ve memleketin koyu bir cehâlet karanlığı içinde olduğuna dikkatleri çektikten sonra, tüm bunlara bugünkü harflerimizin sebep olduğunu belirtiyor ve diyor ki:

"Biz memlekette ümmiliği azaltamayız. Çünkü, harflerimiz buna mânidir. Çocuklarımız mekteplerde üç sene, dört sene çalıştıktan sonra da doğru okuyamazlar, çocuklarımız değil, hiçbirimiz her kelimeyi doğru telaffuz ettiğimizi iddiâ edemeyiz. Böyle lisan, böyle tahsil olur mu? Bir köylü çocuğu senelerce mektebe gidip de hiçbir şey öğrenemezse niçin vakit kaybetsin? Niçin gidip de tarlada çalışmasın? Gidiyor, çalışıyor ve birşey okumuyor. Gazeteler okunamıyor, kitaplar okunamıyor, basılmıyor.

"Bizi şimdiki harflere rabteden şey nedir? Bu harfleri kullanmak için hiçbir mecburiyet-i diniyye yoktur. Milli harflerimiz de değildir. O halde Latin harflerini kabul ederek bir an içinde herkese okuyup yazma öğretmek suretiyle elde edebileceğimiz nâmütenâhi faideleri neden istihfâf ediyoruz?

"Latin harflerine karşı serdedilen i'tirâzların hepsini dikkatle gözden geçirdim. Bunların mantıktan ziyade hisse istinâd ettiklerini gördüm. Şüphesizki biraz müşkilât olacak. Fakat memleketin se-

¹⁶ Kılıçzade Hakkı, "İzmir İktisat Kongresinde Harfler Meselesi", *İctihâd*, No: 156, 1 Ağustos 1923, s. 3214-3215.

¹⁷ "Hüseyin Cahid" in Resimli gazetede çıkan bu yazısı daha sonra, *İctihâd* dergisinin 1 Ekim 1923 tarihli nüshasında aynen yayınlanmıştır. Ayrıca bu makalenin yeniden yayınlanmasının sebebi olarak da, *İctihâd*'in otuz seneden beri Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğine inandığını belirtmek için ve *İctihâd* dergisinin Latin harfleriyle ilgili makaleleri arasında Hüseyin Cahid'in bu yazısının da bulunması arzu edildiğinden dolayı aynen yayınlandığı ifade edilmektedir." (*İctihâd*, No: 158, 1 Ekim 1923, s. 3248-3249).

lâmeti nâmına hayatlarını fedâ edebilenler memleketin dâimî selâmeti nâmına neden bu harsî fedakârlığı da yapmasınlar? Eminim ki, bu lüzumu takdir ve teslim etselerdi tereddüd etmiyeceklerdi. İşte acınacak nokta budur. Latin harflerinin kabulü fikrinin şimdiki halde memleket münevverânı nezdinde ekalliyette kalacağını biliyorum. Fakat hiç olmazsa hissemeye düşen vazifeyi yapmak için diyorum ki, memleketi kurtarmak için en lüzumlu tedbirlerden biri harflerimizi değiştirmektir.”¹⁸

c) **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Harfler Meselesi ve Yankıları:**

Büyük Millet Meclisi kürsüsünde harfler meselesine ilk dokunan İzmir Milletvekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey olmuştur. İkinci seçim dönemi birinci toplantı yılının yüzonbirinci oturumunda 1340 (1924) yılı bütçesi konuşulurken ilk söz alan Şükrü Bey, maârif bütçesinden bahsederken, çok büyük fedakârlıklar yapılmasına rağmen, halkın hâlâ okuma- yazma bilmediğini söyleyerek, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Benim kanaatimce bu büyük derdin en vahîm noktası harflerdir. Eğer ben Arap harfi diyecek olursam burada acaba benim fikrime tuğyân ve isyân edecek var mı? Efendiler! bunun yegâne kabahati harflerdir. Arap hurûfâtı Türk lisanını yazmağa müsâid değildir. Hacıımızın, hocamızın amirimizin, me'mûrumuzun gayretine, yıllardan, asırlardan beri yapılan bunca fedakârlıklarına rağmen halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur.”

Memleketimizin maârif için yılda yirmibeş milyon liraya yakın bir masraf yaptığını, bununda bütçenin dörtte birini oluşturduğunu söyleyen Şükrü Bey, sözlerini şu şekilde bitirmiştir:

“Buna rağmen okuyup yazmak bilmiyoruz. Bu büyük bir derttir. Benim kanaatimce buna sebep doğrudan doğruya harflerdir. Maârif Vekâleti bu hususta ne düşündüğünü ve pek az bir zaman zarfında ne yapabileceğini, burada devâ olarak söylemek mecburiyetindedir.”¹⁹

Şükrü Bey'in bu sözleri gazetelerde türlü yankılara yol açtı. Demeci müsbet şekilde karşılayan Hüseyin Cahid (Yalçın), Tanin'

18 Hüseyin Cahid (Yalçın), "Latin Harfleri", *İctihâd*, No: 158, 1 Teşrinievvel (Ekim) 1923, s. 3248-3249.

19 TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre II, C. VI, 25 Şubat 1340/1924, s. 481.

de çıkan Necât Yolu başlıklı yazısında demeçten bahsederek: "Bilâ-tereddüd söyleyebiliriz ki bu, bizim için bir necât yolu olacaktır. Türk Milleti ancak şu asırdide cehâleti atmakla kendisini kurtarabilir. Maârifi en kolay, en çabuk surette neşir ve tâmin çaresi Latin harflerini kabul etmekten ibârettir" diyor.

Yine Hüseyin Cahid, Tanin'de çıkan Latin Harfleri başlıklı yazısında: "Tevhid-i Tedrisât esası ile memleketi kurtarmak hususunda en emin hatveyi atan cumhuriyet, Latin harflerini de kabul ederse, tedrisâtın bihakkın semere-dar olmasını ve az vakit içinde memleket-te büyük bir terakki-i ma'nevî vücuda gelmesini temin edecektir. Ye-gâne necât yolu bundan ibâret olmasına rağmen, bazı arkadaşların Latin harflerine taraftar olmadıklarını görüyorum" diyerek, Mehmet Ali Tevfik'in İkdâm'da çıkan Latin harfleri aleyhindeki yazısına cevap veriyordu²⁰.

Ahmet Emin (Yalman) de, Vatan gazetesinin 19 Mart 1924 tarihli sayısında yayımladığı "Latin Harfleri" başlığını taşıyan makalesinde, Latin harfleri meselesinin birden bire günün meselesi haline geldiğini, hararetle bir şekilde tartışıldığını ve buna en çok memnun olacak kişinin de, senelerden beri Türkçenin Latin harfleriyle yazılmasını savunan Hüseyin Cahid olduğunu söylemektedir. Şiddetle cereyan eden münâkaşalardan çıkan neticelerin henüz Latin harflerinin lehinde olmadığını belirten yazar, bunun sebeplerini açıklarken: "Bu sebeplerden birincisi mevcudu muhâfaza hususundaki tabîî histir. İkincisi de günün birinde verilecek keyfi bir kararla şimdiki harflerin yerine Latin harflerinin kaim olacağına ve bütün bugünkü neslin uzun müddet okumak zevkinden mahrum edileceğine ihtimâl verilmesidir" diyor.

Latin harflerinin ani bir kararla kabul edi'mesinin doğuracağı sakıncaları ve bizce ilk yapılacak şeyin, Latince harflerle Türkçenin yazılmasına ait kaideleri en basit surette tesbit etmek olduğunu belirten Ahmet Emin, makalesine aşağıdaki cümleleriyle son vermektedir:

"Bugünkü harflerle Arabî, Farişî kelimelerin imlâsına riâyet ederek yazı yazmaya devam edildikçe, Türkçe bir havas lisanı halinde kalmaya mahkûmdur. Halk lisanı olamaz. Havas arasında bile bir ibâreyi baştan aşağıya kadar doğru okuyabilenler parmakla gösteri-

²⁰ Agâh Sırrı Levent, "Latin Harfleri Meselesi", *Millî Kültür (Atatürk Özel Sayısı)*, Sayı: 63, Aralık-1988, s.11.

lecek kadar azdır. Lisanın inkişâfı için ya şimdiki harfleri munfasıl şekilde kullanmak veya Latince harfleri kabul etmek mecburiyetindeyiz ki, Latince her cihetle şâyân-ı tercihtir. Bütün mesele bu gayeye, şimdiki neslin rahatına ve zevkine dokunmadan tedricî surette varmaktan ibârettir.”²¹

“Mustafa Kemallerin Kitabı” adlı eserin yazarı Hâbil Adem, kitabının 156. sayfasında, “milletin konuştuğu lisan canlı bir surette kitaba geçmeli ve her kitabın bütün millet tarafından okunması ve anlaşılması temin olunmalıdır” dedikten sonra, lisanın yazıldığı harflerin de mühim bir mesele olduğunu belirtmekte ve Latin harfleri hakkındaki görüşlerini açıklarken şunları söylemektedir: “Herhalde, lisanı az zamanda öğreten bir şekli kabul etmek mecburiyeti derkârdır. Latin hurûfâtı, Avrupa'nın bu derdine devâ olmuştur. Maamâfih, dünyada mevcut diğer hurûfâtın Latin hurûfâtına fâik olmadığı da âyandır. Bu hurûfât, her lisanın en doğru ve en kolay kırâatini temin ediyor. Bence, bu hurûfâtın her lisan gibi Asya lisanlarını da idaresine alacağı şüphesizdir.”²²

İstanbul Lisesi eski müdürlerinden Muallim Lütfi Bey, İçtihad dergisinin 192. sayısında yayınlanan “Latin Harfleri” ünvanlı makalesinde, inkılâbımızın halletmesi gereken meselelerinden birinin de yazı meselesi olduğunu belirtmekte ve stenografik Arap yazısını muhâfazada ısrar etmenin, Türk Milleti'nin ilerlemesine engel olacağını söylemektedir. Yazar, ticarete, san'atta, ziraatte geri kalmamızın başlıca sebebi olarak yazımızın gayet külfetli olmasını gösterirken, Latin harflerinin aleyhinde olanların bu harfleri: üstünlüğünü inkâr etmediklerini, fakat milletin asırlarca kullandığı yazısının terkiyle yeni bir yazı kabul etmenin memlekette kargaşalara sebep olacağını ve bu yüzden eski durumun aynen muhâfaza edilmesini tavsiye eder gibi bir tavır takındıklarını yazmaktadır.

Arabın diniyle beraber yazısını kabul etmiş olan Türkler ile İranlıların ilerlemelerinde Arap yazısının olumsuz bir rol oynadığını ifade eden Lütfi Bey, devamla şunları söylemektedir:

“Türk Milleti'nin kendisinin eser-i dehâsı olmayan ve lisanına âdeta iğreti bir libas gibi yaraşmayan bir yazı hatırı için Arabın te'sîrât-ı fikriyesi altında kalmasına rıza göstermesi aslâ muvafık aklî

21 Ahmet Emin (Yalman), “Latin Harfleri”, *Atatürk Devri Fikir Hayatı* C.II. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 16-18.

22 Hâbil Adem, *Mustafa Kemallerin Kitabı*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1925, s. 156.

ve mantıkî değildir. Bize kendi lisanımızın dehâsı ile tamarîen mutabık gelecek bir yazı lâzımdır. Ve bu yazı soldan yazılar, munfasıl harflerden müteşekkil olmalıdır. Bu şerâiti şüphesiz Latin yazısı câmi'dir i'tikadindeyiz. İ'tirâf edelim ki, yazımızı bir hamle ile tebdil edemeyiz. Büyük inkılâp için şimdiden hazırlanmak icâbeder. Yeni Türk yazısı takarrür ettikten sonradır ki asırlardan beri bîkarar olan edebiyatımız dehâ-ı millî dairesinde ve harici hiçbir müessirin taht-ı nüfûzunda olmıyarak şekl-i ma'kul ve asliyesini bulacak ve bütün feyzini gösterecektir. Yeni Türk yazısının isti'mâlinden sonra hâsıl olacak inkılâb-ı fikriyenin hududunu ta'yin etmek pek müşkildir. Fakat bu inkılâbın şarktaki te'sîrâtının her türlü tahminden büyük olacağını iddiâ edebiliriz."²³

Doktor İsmail Şükrü Bey'de, içtihad dergisinde yayınlanan "Son Darbe-i Tahlis-Harflerimiz" başlıklı makalesinde konu ile ilgili olarak hayli ilginç düşünceler ileri sürmektedir. İsmail Şükrü Bey Arap harflerinin mahzurlarından ve Latin harflerinin de her lisanda mevcut ihtiyaçları yeterli derecede karşılamadığını ifade ettikten sonra, ne Arap harfleri ne de Latin harfleri diyerek, görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Fârıza, umûm milletlerin kullandıkları harfler, kolaydan zora doğru saf saf dizilse Arabî harflerin en geri saflar arasında bulunacağına, Latin harflerinin de şimdilik en ileri safı teşkil edeceğine ve binaenaleyh Latin harflerini kabul ettiğimiz dakikada bir atlayışta re'sen ilk safın sonuna geçmiş bulunacağımıza şüphe yoksa da mademki bugün maârifin sür'atle tamimi için birinci çare olarak harflerin ya ıslahı veya tebdilini araştırıyoruz; niçin esasen kendirâizin olmayan harflerle uğraşmak cihetine gidiyoruz da fırsat bu fırsattır diyip Latin harflerinden de mükemmel olmak üzere dilimizin esvât-ı mahâric ve ahengine muvafık bir tarzda asrî hurûf icâd ve kabulüne kalkışmıyoruz? Buna muvaffak olduğumuz gün hatta en ön saftakilerin bile en önüne geçmiş olmaz mıyız? Bence bugün Arap hurûfunu terkedip, Lat'n hurûfunu kabul etmek asra lâayık bir ihtirâf araştırmaksızın, asrımızda ortalığı tenvir için elektrik ziyâsı dururken, yağ mumunun isti'mâlinden sarf-ı nazarla ispermeçet mumu kullanmağa karar vermeğe benzer."²⁴

²³ Muallim Lütfi, "Latin Harfleri", *İçtihad*, No: 192, 15 Teşrinisani (Kasım) 1925, s. 3790-3792.

²⁴ Dr. İsmail Şükrü, "Son Darbe-i Tahlis-Harflerimiz", *İçtihad*, No: 189, 1 Teşrinievvel (Ekim) 1925, s. 3733-3736.

Bu arada Latin harfleri aleyhindeki yazılar da birbirini takip etmektedir. Herkes bir alfabe meselesinin mevcut olduğunu tasdik ediyor. Fakat harfleri değiştirmek cesaretini gösteren pek azdır. Nitekim, yine ikinci seçim döneminin ikinci toplantı yılının 66. oturumunda maârif bütçesi görüşüldüğü sırada, bu defa Maârif Vekili bulunan Şükrü (Saraçoğlu) Bey, harf meselesi hakkında ne düşündüğünü soranlara şu cevabı vermiştir:

“Efendiler! bendeniz Maârif Vekiliyim. Ve Maârif Vekili olmak hasebiyle, memleketimizde harfler hakkında birçok cereyanlar olduğu için, bu cereyanlardan herhangi birisine kuvvet verecek bir şekilde bu millet kürsüsünde söz söylemeyi faydalı değil zararlı görüyorum.”

1926 da Latin harfleri meselesi yeniden canlanır. Akşam gazetesinin 28 Mart 1926 da “Latin harflerini kabul etmeli mi, etmemeli mi?” başlığı altında açtığı soruşturma çevrede yankı uyandırır.

Soru şudur: Latin harflerini kabul etmeli miyiz? Kabul edersek menfaatimiz nedir, kabul edersek zararımız ne olabilir? Bu mesele etrafındaki nokta-ı nazarımızı lütfeder misiniz?²⁵

Akşam gazetesinin açmış olduğu bu ankete yurdun bir kısım ünlü yazar ve bilim adamları katılmıştır. Şurası bir gerçektir ki bu anketle birlikte harfler meselesi etrafındaki tartışmalar yeniden alevlenmiş, lehte ve aleyhte birçok yazılar kaleme alınmıştır.

Ankete katılanlar arasında Halit Ziya (Uşaklıgil), Necip Asım (Yazıksız), Veled Çelebi (İzbudak), Ali Canip (Yöntem), İbrahim Alaeddin (Gövsâ) Arap harflerini savunan yazılar kaleme almışlar ve bu hususta direnmişlerdir. Yine bu arada ve aynı yıl (1926) içinde Prof. Köprülüzade Mehmet Fuat Köprülü ile Prof. Zeki Velidi (Togan) de başka başka dergilerde yayınladıkları yazılarla bu düşünceye katıldıklarını açıklamışlardır. Prof. Fuat Köprülü, Milli Mecmûa’da (1 Kânunievvel (Aralık) 1926, sayı 75) yayınladığı “Harf Meselesi” başlıklı yazısında diyor ki:

“Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar, zannediyorlar ki, Garp Medeniyetine bu sûretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Halbuki Garp Medeniyetine temessül harflerimizin (Arap harflerinin) tebdili ve Latin harflerinin kabuliyle kabil olmaz..

“Alelâde mantık ve alelâde muhakeme ile elde edilen nazariyeler hayat sahasında büyük bir tatbik kabiliyeti gösteremezler. İç-

²⁵ Agâh Sırrı Levent, “Latin Harfleri Meselesi”, *Milli Kültür*, s. 11.

timâî hadiseler (sosyal olaylar) üzerinde müessir olmak için, kat'î sûrette içtimaî düsturlara tebaiyyet etmek mecburiyeti vardır. Bu düsturlara bigâne (ilgisiz) kalanlardır ki, ancak Latin harflerinin kabulüne taraftar olabilirler.”

Prof. Zeki Velidi (Togan), Türk Yurdu dergisinde (Kânunievvel/Aralık 1926, c.IV, sayı: 24) çıkan “Türklerde Hars Buhranı” başlıklı yazısında harf meselesine de dokunarak şunları söylüyor:

“Suret-i kat'iyede bilmeliyiz ki, Latin hurûfâtının lisanımıza tatbiki imkânsız ve muzırrdır.

“Bu tatbik ya cebir yoluyla def'aten, yahut yavaş yavaş terbiye yoluyla olabilir. Cebren olduğu vakit mesela Arap hurûfâtının isti' mâli suret-i kat'iyede men olunur. Ahali bilsin bilmesin Latince yazılır. Hurûfât meselesi Latin harflerini kabul etmek suretiyle halledilecek olursa bu yolun bir devlet içerisinde dört beş aydan fazla ömrü olmaz.”²⁶

Halil Nimetullah'da İnkılâbın Felsefesi adlı kitabının 91. sayfasında “Bir Ankete Cevap” başlığı altında, Akşam gazetesinin açmış olduğu bu ankete cevap veriyor ve konu hakkındaki görüşlerini açıklıyor:

“Taraftar değilim. Çünkü şimdiye kadar Latin harflerinin kabulü halinde meydana gelecek faidelere dair dermeyan olunan sözler arasında hiçbir ciddi, ilmî fikre tesâdüf etmedim.

“Zaten bugün Türkçenin tedâvül ettiği harfler - menşei ne olursa olsun - içtimaî bir müessesedir; içtimaî müesseseler ise kalkmaz, yalnız cem'iyetin geçireceği tahavvüllere göre ıslah ve ta'dil olunur.”²⁷

Arap harflerinin savunucularından biri olan Avram Galanti ise, “Arabî Harfleri Terakkimize Mâni' Değildir” ünvanlı kitabında: Bundan üç sene evvel İzmir'de toplanmış olan İktisat Kongresi'nde Mevzubahs olmağa başlamış olan Latin harfleri meselesi ile ilmî bir surette meşgul olduğunu ve “Türkçede Arabî ve Latin Harfleri ve İmlâ meseleleri” nâmiyle ilmi bir eser yazdığını, araştırmalarının neticesinin, Latin harfleri aleyhinde çıktığını belirtmektedir.

²⁶ Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, S. 54-55.

²⁷ Halil Nimetullah, İnkılâbın Felsefesi, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1928, s. 91.

Yazar, Akşam gazetesi fikrimi sormamış olsaydı, bu meseleye tekrar dönmeyecektim. Fakat Latin harfleri meselesi günün meselesi olduğu için bende sorulan suale cevap vereceğim dedikten sonra, düşüncelerini şu şekilde dile getiriyor:

“Okuma kolaylığı bakımından Latin harfleri taraftarları haklıdır. Çünkü çocuklar Arabî harflerle yazılmış kitapların kırâatini a'zamî olarak ancak üç ayda öğrenebilirlerdi. Buda çocukların hesabına iki aylık bir kâr demektir. İşte Latin harfleri taraftarlarının en büyük ve belki yegâne delili budur. Ben meseleyi bu kadar basit görmüyorum. Mesele adi bir elifba meselesinden ziyâde, memleketin irfânı meselesidir. Lisânımızın ıslahâtına elifbadan değil lisandan başlamalı. Aksi taktirde Latin harfleri memleketin geri kalmasına yardım etmekten başka birşeye yaramaz. Harf ve imlâ meselelerinin mucib-i terakki olduğunu iddiâ edenlerin iddiâlarını tedkik ve bunların haklı olmadıklarını âtîdeki misaller ile isbât edelim:

“Fransa ve İngiltere, kırâat ve imlâ zorluğu yüzünden acaba ilerlememişler mi? Ya Japonya'ya ne diyelim? Yazısı resim yazısı olan Japonya ile yazısı harf yazısı olan İspanya arasında bir mukayese yapsak, terakkiyi İspanya'da değil, Japonya'da görürüz. Bundan anlaşılıyor ki, terakki mutlak Latin harfleriyle elde edilmez.”²⁸

Latin harfleri kabul edilmeli mi, edilmemeli mi? tartışması sürerken, Doktor İsmail Şükrü kaleme almış olduğu “Latin ve Arap Harflerinden Daha İyisini Bulalım” başlıklı risâlesinde, eski fikrinde ısrar ettiğini göstermektedir. Nitekim O, yine ne Arap ne de Latin harfi diyerek, şunları yazmaktadır:

“Ben köhne beşeriyetin köhne harfleriyle uğraşmaktansa, yeni dünya beşeriyetine lâayık tamamen müşkilâtsiz bir yazı bulalım, beşeriyet-i müterakkiyenin âtîde birgün yapacak olduğu bu işi, sırası gelmişken, her milletten evvel biz yapalım.. diyorum.”²⁹

Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğini hararetli yazıları ile destekleyen Celâl Nuri (İleri), “Türk İnkılâbı” adlı kitabının “Elifba Meselesi” başlığını taşıyan bölümünde, kullandığımız Arap harflerinin ıslah edilemeyeceğini ve birçok sakıncası görülen bu yazının değiş-

²⁸ Avram Galanti, Arabî Harfleri Terakkimize Mâni' Değildir, Hüsn-i Tabiat Matbaası, İstanbul, 1927, s. 8-13.

²⁹ Dr. İsmail Şükrü, Latin Harflerinden Daha İyisini Bulalım, Kader Matbaası, İstanbul, 1926, s. 9.

tirilerek Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğini söylerken, Latin harflerini de ani bir kararla değil önce yardımcı alfabe olarak almamız gerektiğini, yani Latin harflerini keyfi bir kararla değil, psikolojik, filolojik ve içtimai prensipleri gözönünde bulundurarak yavaş yavaş kabul etmemizi tavsiye etmektedir.

Celâl Nuri, yukarıdaki bu görüşlerinden başka, Doktor İsmail Şükrü Bey'e cevap vermekte ve onun fikrinin yanlış olduğunu vurgulamaktadır:

“Arap elifbası gibi Latin elifbası da fena: bu taktirde Türk Milleti kendisi için bir elifba ibdâ' etsin! fikrine de tesâdüf ediyoruz. Müverrihleri, ulemâyı kahkahalarla güldürecek bu cabilâne mütâlaa cevaptan müstağnidir. Asrımızda ve tarihte bir kişinin veya bir hey'etin ibdâ' ve bir milletin kabul ettiği bir elifbanın misali yoktur. Her elifba, ondan evvelkinin istitâlesidir. Arap ve Latin elifbaları da müşterek (Fenike) elifbama müntehî olur; o da Mısır (hiyeroglif) leîinden alınmıştır. Bunlarda kimbilir nereden me'hûzdur.”³⁰

Gerek İzmir Milletvekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey'in TBMM kürsüsünden yapmış olduğu konuşması, gerekse Akşam gazetesinin başlattığı anket sonucunda, lehte ve aleyhte yazılarla Türkiye'de hararetili bir “Harfler Meselesi” tartışmasının başladığını çeşitli yazılardan örneklerle ortaya koymaya çalıştık. Bu tartışma özellikle 1924 yılının başlangıcından 1928 yılının ilk yarısına kadar büyük bir hızla devam etmiştir.

“Yapılan bu hararetili tartışmalar sırasında, Ali Seydi, Cenap Şehabeddin, Avram Galanti (Bodrumlu), Abdullah Battal (Taymas), Halil Halid çeşitli gazetelerde yayınladıkları makalelerle kullanılmakta olan Arap harflerinin muhâfazasını istemişlerdir. Latin harflerinin kabulünü istemiyenler tarafından “Latin Harflerini Kabul Edemeyiz”, “Latin Hurûfu Lisanımıza Kabil-i Tatbik midir?”, “Arap Harfleri Terakkimize Mâni' Değildir” gibi adlar taşıyan müstakil kitaplar da yayımlanmıştır.

“Yine bu tartışmalar esnasında, İçtihad dergisi sahibi Abdullah Cevdet, Cumhuriyet gazetesi sahip ve başyazarı Yunus Nadi (Abahoğlu) ile Milliyet ve Hakimiye-i Milliye başyazarı Falih Rıfkı (Atay) -Latin harflerinin kabulü yolunda en ateşli ve süreli yayın yapmış

³⁰ Celâl Nuri (İleri), Türk İnkılabı, Ahmed Kâmil Matbaası, İstanbul, 1926, s. 169-178.

ve yapmakta olan Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahid (Yalçın) i- çeşitli yazıları ile desteklemişlerdir.”³¹

1927 sonlarıyla 1928 yılının ilk yarısı, Latin harflerinin Türkçeye uygulanması yolunda hummalı bir dönem olmuştur. Hakimiyet-i Milliye’de Falih Rıfki, Cumhuriyet’de Yunus Nadi, İkdâm’da Celâl Nuri, Latin harflerinin kabulü fikrini yaymaya çalışmışlar, bu işle uğraşanlar, tekliflerini daha açık olarak belirtmek fırsatını bulmuşlardır. Ahmet Cevad Emre’nin Vakit gazetesinde 1927 sonlarıyla 1928 başlarında devam eden yazıları ve İbrahim Necmi Dilmen’in. Milliyet gazetesinde 1928 Mayısından Ağustosuna kadar devam eden Latin Harfleri ile Türk Alfabeti başlıklı yazıları, harf devriminden önceki son denemelerdir³².

d) Mustafa Kemal Paşa’nın Sarayburnu’ndaki Nutku ve Latin Harflerinin Kabulü:

Mustafa Kemal Paşa’nın 9 Ağustos 1928 de Sarayburnu’nda yapmış olduğu konuşmasından sonra, harf inkılabı başlamıştır. Nitekim O, konuşmasında yeni harflere ait düşüncelerini belirtirken demiştir ki:

“Arkadaşlar, bizim ahenkdar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmıyan ve anlıyamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz. Anladığımızın âsarına yakın zamanda bütün kâinat şahid olacaktır. Buna kat’iyyetle eminim.”

Mustafa Kemal Paşa sözlerini bitirince, o geceki duygularına ait yeni harflerle kaleme aldığı notları Bolu Milletvekili Falih Rıfki (Atay) ya vererek okutmuş, sonra sözlerine devam ederek, yeni harfler hakkında şu demeçte bulunmuştur:

“Şimdi sözdün ziyade iş zamanıdır. Artık benim için, hepimiz için çok söz söylemeğe ihtiyaç kalmadı, kanaatindeyim. Bundan sonra bizim için faaliyet, hareket ve yürümek lâzımdır. Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken

³¹ Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, s. 55-56.

³² Ağah Sırrı Levent, “Latin Harfleri Meselesi”, *Millî Kültür*, s. 13.

düşününüz ki, bir milletin, bir hey'et-i içtimaiyenin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır.

“Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türkün seciyesini anlamıyarak kafasını bir takım zincirlerle saranlardadır. Artık mâzînin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk hey'et-i içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısı ile, kafası ile bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”³³

Mustafa Kemal Paşa'nın Sarayburnu'ndaki bu tarihi konuşmasından sonra, tüm memlekette bir alfabe seferberliği başlamıştır. 11 Ağustosda Dolmabahçe Sarayı'nda İbrahim Necmi (Dilmen), Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda ilk alfabe dersini verdi. 29 Ağustosda Başbakan İsmet Paşa (İnönü) bir basın toplantısı yaparak Harf İnkılabı konusunda gazetecilere bilgi verdi. Gazi ise 23 Ağustosda yaptığı Tekirdağ gezisinden sonra, 14-21 Eylül tarihlerinde Amasya, Sivas, Kayseri illerini içine alan Harf İnkılabı gezisine çıktı. Dolayısı ile Türk toplumu bu yeni inkılâp için hazırlanmış, kamuoyu oluşturulmuş, Di' Encümeni'nin hazırladığı taslak alfabe halka, derneklere, okullara, resmi dairelere ulaştırılmıştı³⁴.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1928 de Meclisin üçüncü dönem ikinci toplantı yılını açış nutkunda Harf İnkılâbını belirterek önemli açıklamalarda bulunmuş³⁵ ve 3 Kasım 1928 de yeni Türk harflerine ait kararın meclisçe kabul edilmiştir³⁶.

Böylece, bazı Türk aydınlarının yıllardan beri duydukları bu özlem giderilmiş, Türk kültürünün temel davalarından biri olan yazı meselesi ve yüzyıllarca bir türlü esaslı bir kurala bağlanamayan imlâ işi, artık mesele olmaktan çıkarak, tarihe karışmıştır.

33 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 272-274.

34 İsmet Parmaksızoğlu, “Yazı İnkılâbına Dair”, *Millî Kültür*, II/9, (Şubat-1981) s.4.

35 “Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'in Üçüncü Dönem İkinci Toplanma yılını açış konuşması için bkz: Z.C: III/V, 1 Kasım 1928, s.2-5; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, s. 373-378.”

36 “Yeni Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkındaki kanunun TBMM'nde kabulü için bkz: Z.C: III/V, 1 Kasım 1928, s. 7-8”.